

La lexicografia teòrica: els prototipus de diccionaris

1. Introducció

2. Denominacions

3. Objectius

4. Estructura

4.1. Funció lexicogràfica

4.2. Orientació lexicogràfica

4.3. Model gramatical de base

4.4. Tipus d'usuari

4.5. Unitat lexicogràfica

4.6. Ordenació de la nomenclatura

4.7. Abast informatiu del prototipus

4.8. Representació de les dades

5. Definició bàsica de prototipus de diccionari

6. Criteris per a la classificació dels prototipus

7. Conclusions

Bibliografia

LA LEXICOGRAFIA TEÒRICA: ELS PROTOTIPS DE DICCIONARIS

1. INTRODUCCIÓ

Darrerament han aparegut, en el panorama lexicogràfic internacional, uns quants diccionaris que presenten característiques comunes, que cobreixen unes necessitats distintes a les dels diccionaris comercials i que reben, indistintament, les denominacions de diccionaris teòrics, diccionaris formals o prototipus de diccionaris.

Tot i que, sota aquesta variada nomenclatura, podem trobar productes d'aparença i de contingut molt diversos, el gruix d'aquestes obres estan relacionades entre si, per la motivació, pels fonaments de base i per la funcionalitat. I és per això que podem parlar d'una nova classe de diccionaris.

L'objectiu d'aquest article és doble. Primer, pretenem descriure aquesta classe de diccionaris a partir de característiques comunes i, segon, volem identificar el conjunt de criteris que permetrien classificar els diversos subtipus que formen part d'aquesta classe de productes. Per concloure, ens agradaria destacar el paper que juguen aquesta mena de diccionaris en el marc de la lingüística descriptiva i en el de la lexicografia contemporània.

Per tal d'exemplificar els trets comuns o diferencials dels integrants de la classe de diccionaris que volem descriure, farem referència a alguns d'aquests productes comercialitzats o presentats en públic en forma de projectes:

DEC MEL'_UK, I. (1984-1993), *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain*, Montréal, Les Presses de l'Université de Montréal.

DSSVF LEWICKA, H. ET BOGACKI, K. (dirs.) (1983), *Dictionnaire sémantique et syntactique des verbes français*, Warszawa, Pa_stowowe Wydawnictwo Naukowe.

ESAV WIERZBICKA, A. (1987), *English Speech Act Verbs. A semantic dictionary*, Sidney, Academic Press Australia.

PDAVC LORENTE, M. (1994), *Prototipus de diccionari argumental de verbs catalans*, volum II d'*Aspectes de lexicografia: Representació i interpretació gramaticals*.

UBDCP *The Universal Basic Dictionary of Contemporary Polish*, projecte presentat a _WIDZI_SKI, M. I SZPAKOWICZ, S. (1993, 1994).

2. DENOMINACIONS

Com podem observar en els títols de les obres seleccionades, no hi ha cap denominació bàsica assumida per tots aquests productes. A més, en pròlegs, en revistes especialitzades i en presentacions de tota mena, els autors i d'altres lexicògrafs hi fan referència tot qualificant-los de diccionaris teòrics, de diccionaris formals, de diccionaris descriptius o de prototips de diccionaris.

Sembla força evident que denominacions com aquestes no són formes sinonímiques, sinó que, més aviat, deuen respondre a la voluntat de destacar algun aspecte concret d'aquests diccionaris. De fet, els diversos qualificatius utilitzats (teòric, formal, descriptiu o prototip) descriuen realitats parcials distintes que no s'exclouen mútuament.

La denominació de diccionari teòric es relaciona amb dos aspectes. Primer, amb el fet que la majoria d'aquests productes s'elaboren d'acord amb plantejaments de la lexicografia teòrica, i al marge de les necessitats comercials immediates de la lexicografia pràctica. I, segon, perquè pretenen ser coherents amb un model lingüístic teòric determinat, que serveix de base a l'aplicació lexicogràfica.

El terme diccionari formal es refereix, en canvi, a la presentació de les informacions lexicogràfiques incloses i a la consideració del tipus d'usuari a qui s'adreça. Hi ha un clar predomini d'informacions codificades i d'estructures poc amables, però sistemàtiques, que s'allunyen dels sistemes metalexigràfics convencionals. De vegades, la formalització de dades s'importa del model lingüístic sobre el qual es construeix l'aplicació, cosa que fa necessari un coneixement previ del sistema de representació de dades del model en qüestió.

Sovint, els títols i els subtítols d'aquestes obres incorporen la referència a la funció descriptiva del diccionari. Aquest aspecte no és exclusiu d'aquesta classe de productes, perquè hi ha diccionaris convencionals que, per oposició a l'orientació prescriptiva, també són de base descriptiva, com els diccionaris d'ús, els diccionaris dialectals, alguns diccionaris terminològics, etc. Però, sigui com sigui, no és gratuït que aquesta classe de diccionaris no comercials s'atribueixi la condició de descriptius, perquè en relació als aspectes anteriors, teoria i formalisme, la pretensió fonamental d'aquests productes no pot ser una altra que la de reflectir el lèxic real d'una llengua. Com que es tracta d'aplicacions, si el model lingüístic de base és descriptiu, el producte resultant també ha de ser-ho; i si el model és descriptiu i explicatiu, l'aplicació també ho haurà de reflectir.

El nom de prototip de diccionari ha sorgit en els darrers temps per donar compte del caràcter bàsic d'aquestes obres orientades cap a la renovació de la lexicografia teòrica i de la lexicografia pràctica. Un prototip és un model construït per comprovar l'eficàcia d'un producte qualsevol, abans de la seva comercialització final. En general, els prototips no coincideixen exactament amb els productes que se'n deriven, ni en els aspectes de presentació, ni en els materials utilitzats, ni en els continguts, ni en les possibilitats de funcionament.

Sovint s'identifica la noció de prototip amb un producte industrial (una màquina, una eina, un objecte), però no hi ha cap motiu per no poder integrar-lo en la terminologia utilitzada en els processos de producció lexicogràfics. Hem indicat (Lorente 1994, 1995), la nostra

preferència per aquesta darrera denominació, ja que proporciona més indicis que les altres sobre la funció d'aquests productes en l'àmbit lexicogràfic, sense excloure ni la base teòrica ni l'aspecte formal, que són fonamentals en qualsevol prototip científic o tècnic.

Precisament per la relació que hi ha entre la noció de prototip i els productes industrials, podríem arribar a confondre els prototips lexicogràfics amb els diccionaris computacionals o amb els diccionaris en suport informàtic. Però, en realitat, responen a tres conceptes diferents.

Els diccionaris computacionals són aplicacions de la lingüística computacional, pensats per a integrar-se en un sistema de tractament del llenguatge natural. Dissenyats a partir de determinats models de la lingüística teòrica i construïts sota un mecanisme de representació formal, els diccionaris computacionals provenen de prototips que s'allunyen força de la concepció tradicional de diccionari. Però això no suposa que tots els prototips pertanyin a l'àmbit de la lexicografia computacional, ni exclou l'existència de prototips no computacionals.

Per altra banda, els diccionaris anomenats "electrònics" o diccionaris comercialitzats en suport informàtic, generalment en CD-ROM, són productes acabats que també es basen en prototips; però, en el seu cas, les innovacions que ofereix el prototip estan més relacionades amb els aspectes informàtics que amb els sistemes de representació de la informació lexicogràfica. Concretament, els diccionaris en suport informàtic milloren ostensiblement les possibilitats de consulta de la informació continguda, que superen de molt les dels diccionaris en suport paper. En canvi, ara per ara, difícilment, trobarem diccionaris en CD-ROM que disposin de sistemes de definició o de marcatge absolutament innovadors, ja que es basen sovint en diccionaris comercialitzats abans en paper.

El prototip és una noció més general que pot donar peu a productes variats respecte de les seves finalitats o del seu suport. Hi ha, doncs, prototips de diccionaris per a màquines (lexicografia computacional) i prototips de diccionaris per a usuaris humans (lexicografia convencional). Hi ha, també, prototips per a diccionaris en paper i prototips per a diccionaris en suport informàtic. En la nostra tria, només hem recollit exemples de prototips per a usuaris humans i en suport paper.

En lexicografia, cal distingir també entre la noció de prototip i la de maqueta lexicogràfica. Quan parlem de maqueta, ens referim a la materialització exemplar d'un disseny de diccionari qualsevol. En canvi, darrera del concepte de prototip, ha d'haver-hi, necessàriament, un producte innovador, tant pel que fa al disseny com al contingut o a la funcionalitat del producte. Com hem dit abans, el prototip no ha de presentar necessàriament l'aspecte definitiu que tindrà el producte acabat. Només se li exigeix que serveixi per provar la seva eficàcia i decidir si convé produir el producte definitivament. Per això, després de la comprovació i de la validació d'un prototip, els productors acostumen també a elaborar una maqueta que donarà forma al producte final.

3. OBJECTIUS

En relació als aspectes a què ens hem referit en relació a les denominacions (teoria,

formalisme, descripció, innovació), els prototips de diccionaris poden materialitzar-se en tres tipus de productes d'objectius i abast diferent:

(a) *Prototips generals amb objectius lexicogràfics, que serveixen de patró previ per a la construcció de diccionaris comercials innovadors.*

Es tracta, en aquest cas, d'esquemes lexicogràfics, amb una macroestructura ben definida i amb una microestructura completa, de futurs diccionaris que aporten innovacions metodològiques o que constitueixen nous tipus de diccionaris.

No hem inclòs, en la introducció, cap referència explícita amb aquesta orientació, perquè generalment no acostumen a ser presentats públicament com a projectes prototípics, sinó que irrompen en el mercat, directament, com a productes innovadors. Tots els especialistes en lexicografia tenen al cap exemples com el del diccionari *COBUILD* o, per donar un exemple més proper, el diccionari escolar *DIDAC*.

(b) *Prototips exhaustius amb objectius lingüístics, que poden servir també de font lexicogràfica.*

Són els veritables diccionaris descriptius, d'abast molt ampli, que pretenen presentar una radiografia molt detallada del vocabulari d'una llengua, cosa que els allunya dels diccionaris usuals més selectius i pràctics, però que són una immillorable font d'informació per a la descripció del lèxic i per a l'enriquiment informatiu de la microestructura d'altres diccionaris en elaboració.

Poden servir de base per a la producció de diccionaris de tipus convencional o per a la de diccionaris computacionals. En el primer cas, els diccionaris en suport de paper o en suport informàtic podran ser de nomenclatura selectiva o exhaustiva. En el segon cas, el prototip de diccionari constituirà un lexicó implementable en un sistema complex de processament del llenguatge natural.

El *DEC* i el *UBDCP*, malgrat les deficiències que alguns crítics puguin observar, són exemples de prototips descriptius d'ampli abast; pretenen presentar, mitjançant diversos lliuraments, una aproximació a tot al lèxic d'una llengua, que inclogui la multidimensionalitat de la paraula, és a dir que garanteixi una informació completa per a cada aspecte de les entrades (fonològic, morfològic, sintàctic, semàntic i, fins i tot, pragmàtic).

(c) *Prototips parcials, que tenen un doble objectiu lingüístic i lexicogràfic.*

Aquests darrers pretenen, per una banda, descriure, amb un cert rigor, un aspecte concret del lèxic d'una llengua i, per una altra, oferir pautes per a la renovació d'algun element de la microestructura dels diccionaris, com per exemple la definició o la codificació gramatical, per tal de millorar l'adequació descriptiva del diccionari que apliqui la innovació.

Els altres tres prototips de la nostra selecció responen a aquesta tercera orientació. El *DSSVF* s'ocupa de descriure aspectes sintàctics i semàntics dels verbs francesos; el *ESAV* observa els trets de significat de les accepcions d'un subconjunt de verbs anglesos, establert

també des del punt de vista semàntic ("speech act"); i el *PDAVC* concentra l'atenció en un sol nivell informatiu dels verbs catalans, a cavall entre la sintaxi i la semàntica: l'estructura argumental dels predicats. No és sorprenent que els primers prototips parcials estiguin dedicats a la descripció en profunditat dels verbs, unitats predicatives que són el nucli del funcionament sintàctic i semàntic de les oracions.

Els dos darrers casos de prototips de diccionaris (b, c) són els que millor s'ajusten a les denominacions de diccionaris teòrics o de diccionaris formals, perquè l'objectiu lingüístic comporta, freqüentment, l'adopció d'un model de descripció lingüística teòric i formal. Però, tal com ho hem anat defensant, la denominació de prototip és molt més àmplia perquè inclou tant els diccionaris de base teòrica i formal com qualsevol projecte de renovació del panorama lexicogràfic.

4. ESTRUCTURA

La construcció d'un prototip de diccionari s'articula, com en qualsevol projecte lexicogràfic, al voltant d'una sèrie de decisions, que configuren el que anomenen la macroestructura i la microestructura del diccionari.

Les decisions de la macroestructura es refereixen, en el cas d'un prototip, a la funció que pretén cobrir, a l'orientació informativa que presenta, a la selecció del model gramatical que serveix de base, a la consideració del tipus d'usuari, a la forma de les entrades i a l'ordenació de la nomenclatura. Pel que fa a la microestructura, el disseny d'un prototip preveu les informacions lèxiques que s'inclouran al voltant de cada entrada, l'estructura interna del article i els formalismes de representació de les informacions incloses.

4.1. Funció lexicogràfica

Els diccionaris comercialitzats, tant si són de tipus convencional com si presenten innovacions evidents, tenen una funció didàctica primordial, relacionada amb el seu caràcter d'obra de referència o de consulta. Els usuaris utilitzen els diccionaris per localitzar-hi una informació desconeguda o dubtosa relacionada amb el lèxic. Per això, Josette Rey-Debove (1971) considera que la funció didàctica és inextricable de tota obra lexicogràfica.

Al marge d'aquesta funció bàsica, cada diccionari presenta una funció específica orientada per la classe en la qual s'inscriu: els diccionaris normatius o d'autoritats tenen una funció prescriptiva; els diccionaris ortogràfics, els ortològics i els de barbarismes són concebuts com a obres correctives; la funció descriptiva correspon als diccionaris generals d'ús, als diccionaris històrics i als diccionaris dialectals, entre d'altres; els diccionaris terminològics poden ser alhora descriptius i normalitzadors.

En realitat, les funcions lexicogràfiques no sembla que es relacionin unívocament amb cada tipus de diccionari, sinó que cada diccionari presenta, en els seus objectius, diverses funcions entre les quals n'hi ha una de més marcada. Aquest seria el cas de certs diccionaris

infantils o escolars que, sense bandejar el caràcter descriptiu i, sovint, el prescriptiu, reforcen la funció didàctica bàsica mitjançant criteris de presentació del material, de redacció dels textos i de selecció objectiva de la nomenclatura, en connivència amb pressupòsits de la didàctica.

En aquest sentit, els prototips de diccionaris no s'aparten d'aquesta assumpció de la noció diversificada de funció lexicogràfica. Els seus objectius funcionals són bàsicament descriptius i prototípics.

Els prototips es conceben com a diccionaris descriptius, en el sentit que pretenen presentar totes les possibilitats semàntiques, morfològiques i gramaticals d'una unitat lèxica en diversitat de contextos i intenten exposar també la multiplicitat de relacions que un mot estableix amb altres formes del lèxic. Així, els prototips d'abast general reforcen aquest vessant descriptiu amb una doble pretensió d'exhaustivitat: exhaustivitat en la nomenclatura del diccionari que, a diferència dels diccionaris descriptius convencionals, no és selectiva; i exhaustivitat pel que fa a les informacions contingudes en la microestructura del diccionari. En aquest sentit, hem de recordar que, per exemple, una de les finalitats bàsiques de la constitució de lèxics computacionals (prototips d'abast general) és la reducció de l'ambigüitat. Els prototips parcials o selectius, encara que presentin limitacions en la nomenclatura seleccionada o que incloguin una microestructura reduïda, no poden defugir l'orientació descriptiva perquè cada aspecte del lèxic tractat és presentat de manera completa sense reduccions ni prioritacions.

La funció lexicogràfica prototípica es refereix a la capacitat d'aquesta classe de diccionaris de constituir-se en el canemàs d'altres diccionaris selectius i específics i d'aportar alguna novetat. Podríem considerar la funció prototípica com una funció secundària respecte de la descriptiva, perquè qualsevol innovació en la representació de la informació lèxica ha de basar-se en una acurada descripció lingüística. L'objectiu descriptiu del prototip garanteix la coherència de les novetats proposades i la validesa de qualsevol producte comercialitzat posteriorment.

De tots els diccionaris referenciats en la introducció, les aportacions de Mel'uk en el *DEC* són les que fan més explícita la doble funció dels prototips perquè, al costat de l'exhaustivitat de la nomenclatura i dels continguts informatius, pretén servir de treball de base per a d'altres activitats lingüístiques o lexicogràfiques. Seria, des d'aquest punt de vista, un prototip d'abast general, amb el problema consegüent de tractar-se d'una obra magna, el final de la qual encara trigarà força temps.

Però, tal com indiquen Atkins i Levin (1995), qualsevol aportació en la descripció del lèxic d'una llengua és aprofitable i molt rendible per a la constitució de diccionaris, encara que no la inclogui explícitament.

"although we do not propose that a dictionary should explicitly record whether a verb is externally or internally caused, this distinction is clearly relevant to a lexicographical description of each verb, and should, we suggest, be taken into account in any pre-lexicographical analysis which lexicographers might use to facilitate their work of corpus analysis." (Atkins i Levin 1995, p. 103)

Així, per exemple, un prototip com el *PDAVC* pot donar informació sobre la variació en el comportament sintàctic de cada verb a partir del reconeixement de l'estructura argumental de base i de les modificacions que aquesta pot patir, sense que el sistema de representació i de codificació d'aquesta informació hagi de ser traslladat literalment a un diccionari convencional.

Els prototips selectius, d'orientació lexicogràfica, que tenen per objectiu bàsic la presentació d'un disseny complet per a un diccionari comercialitzable i innovador en algun aspecte, sense deixar de ser descriptius i prototípics, poden estar marcats especialment amb una altra funció lexicogràfica, segons si pretenen identificar-se amb el disseny d'un diccionari escolar, d'un diccionari correctiu o d'un diccionari normatiu.

4.2. Orientació lexicogràfica

Entenem per orientació lexicogràfica la relació que s'estableix entre usuari i signe lingüístic en l'acte lexicogràfic de la consulta. Els diccionaris poden estar dissenyats per establir una relació semasiològica, des de la forma del signe lingüístic cap al referent, o per establir una relació onomasiològica, des dels conceptes cap a les formes lèxiques. L'usuari pot consultar un diccionari de llengua a partir d'una forma coneguda per localitzar-hi el significat, les diverses accepcions o altres informacions relacionades (orientació semasiològica). Contràriament, l'usuari pot consultar determinats diccionaris a partir d'una paraula clau, d'una situació o d'una aproximació visual que remetin a un concepte après, per trobar-hi formes lèxiques relacionades amb l'esmentat concepte. Són exemples de diccionaris onomasiològics els diccionaris visuals, els ideològics, els temàtics i els diccionaris de sinònims.

Els prototips de diccionaris poden pertànyer a una classe o a l'altra, és a dir que poden presentar una orientació semasiològica o bé optar per una orientació onomasiològica. De tota manera, paral·lelament a allò que passa també en l'àmbit de la lexicografia comercial, la pràctica totalitat dels prototips existents són de tipus semasiològic.

Tant els prototips generals analitzats, el *DEC* i el *UBDCP*, com els prototips semàntics de verbs, el *DSSVF* i el *ESAV*, es caracteritzen per una nomenclatura de formes lèxiques lematitzades a partir de les quals poden accedir a informacions semàntiques i gramaticals. En el cas dels prototips semàntics, la informació fonamental consultable és la definició o les cadenes formals que expressen relacions lògico-semàntiques. En el cas de prototips eminentment gramaticals, com el *PDAVC*, l'interès se centra en la informació d'interfície lèxico-sintàctica, és a dir en les dades referides a la relació que s'estableix entre un aspecte de la semàntica del mot i el seu comportament sintàctic.

4.3. Model gramatical de base

Darrera de qualsevol aplicació lingüística i, més concretament, darrera de tot projecte lexicogràfic hi ha una determinada visió de la llengua i del lèxic. Aquesta concepció es reflecteix en la selecció de fonts, en la fixació d'un tipus d'unitat d'anàlisi, en la consideració de les relacions lèxiques, en la prioritització d'unes informacions davant

d'altres, etc. Els models gramaticals són els constructes teòrics que recullen aquestes opcions com a elements de treball.

La lexicografia tradicional ha tingut, durant molt de temps, la gramàtica tradicional com a constructe lingüístic de base, en el sentit que ha estat el model teòric que ha validat la delimitació de les entrades lèxiques, la codificació gramatical, les anotacions de tipus morfològic i, fins i tot, la marcació històrica i sociolingüística de la nomenclatura.

Tal com indica Swanepoel (1994), encara que la lingüística teòrica ha concedit darrerament un paper protagonista al lexicó, els lexicògrafs no disposen d'un únic i definitiu model lexicalista que els permeti descriure la competència lèxica de manera global, amb totes les generalitzacions i idiosincràsies possibles, i que els porti un sistema de representació semàntica ideal per a totes les categories de mots i per a totes les llengües.

"We do have, however, a number of lexical (semantic) theories around, of which most concentrate on some, but not all lexicographically relevant aspects of lexical semantics." (Swanepoel 1994, p. XXX)

Teories, com el lexicó generatiu de Pustejovsky (1991), la semàntica conceptual de Jackendoff (1991), la semàntica del prototip de Lakoff (1987), la gramàtica funcional de Dik (1989) o un bon nombre de models lingüístics de tipus relacional, utilitzats en els sistemes de processament del llenguatge natural, com la *Head Phrase Structure Grammar* de Pollard i Sag (1994) o la Gramàtica Lèxico-Funcional de Bresnan i Kaplan (1982).

De vegades, els lexicògrafs se serveixen de les aportacions teòriques des d'una perspectiva pluralista, aprofitant aportacions teòriques complementàries per descriure fenòmens diversos relacionats amb el lèxic. Com en el cas de Higashimori (1994) que pren la Teoria de la Rellevància de Sperber i Wilson (1986) per analitzar la sinonímia de partícules, la Teoria del Prototip de Lakoff (1987) per a la sinonímia de preposicions i la Gramàtica Cognitiva de Langacker (1990) per a la sinonímia verbal, tal com recull Swanepoel (1994).

Darrerament han aparegut en el mercat alguns diccionaris innovadors respecte algunes de les seves propostes, que, des del punt de vista del model lingüístic de base, fan explícita la seva assumpció de determinades gramàtiques actuals, generalment distintes de la gramàtica tradicional, i que sovint són adaptacions de les teories abans esmentades, fetes per a descriure el lèxic d'una llengua determinada.

Els prototips no estan exempts d'aquesta nova tendència, consistent a seleccionar un determinat model gramatical que serveixi de base teòrica i que també pugui facilitar l'elaboració de convencions en la representació de les dades. El *DEC*, per exemple, s'inscriu en el marc teòric "Significat-Text", configurat a partir de les propostes d'Igor Mel'uk i d'Alexander Zholkovsky (1988). El *UBDCP* pren, com a model lingüístic de base, la gramàtica estructural del polonès que han proposat els mateixos autors del diccionari. El diccionari de verbs *ESAV* i els treballs sobre la definició d'Anna Wierzbicka es basen en la seva proposta teòrica dels "primitius semàntics". Per la nostra banda, el *PDAVC* implementa, pel que fa a la concepció del lèxic, de les relacions lèxiques i dels formalismes de representació, el model lingüístic generatiu no-transformacional de la Gramàtica Lèxico-Funcional de Joan Bresnan i Ronald Kaplan (1982) i les aportacions teòriques que sobre

l'Estructura Argumental han fet autors com Grimshaw (1990), Dowty (1991) i Alsina (1992).

4.4. Tipus d'usuari

En la introducció del primer volum del *DEC*, Igor Mel'uk recull la distinció, feta per Lakoff (1973), entre els diccionaris ordinaris, selectius, pedagògics i adreçats a un públic majoritari, i els lèxics teòrics, exhaustius, científics i adreçats a la figura d'un usuari sense cap intuïció lingüística, dels quals formaria part el *DEC*.

Adreçar un diccionari a un públic sense cap intuïció lingüística pot menar-nos a pensar en un tipus d'usuari estranger que vol iniciar-se en el coneixement d'una llengua nova. Mel'uk no descarta aquesta sortida per al *DEC*, però hem de tenir en compte que els prototips no són obres orientades específicament cap a l'ensenyament de llengües, sinó cap a la descripció exhaustiva del lèxic. La densitat informativa, els mecanismes de representació o l'ordenació del material no configuren una obra de referència apta per a aprenents.

En canvi, tal com també intueix Mel'uk, els prototips són obres de referència bàsiques per a la construcció d'altres obres descriptives (manuals, gramàtiques, mètodes d'ensenyament) o lexicogràfiques (diccionaris generals de llengua o diccionaris especials). És per això que el model d'usuari dels prototips són els especialistes: lingüistes, professors de llengua, mediadors lingüístics, traductors i, fonamentalment, lexicògrafs.

En la consideració d'una tipologia general d'obres lexicogràfiques, que inclogui també els prototips, l'especialista en llengua serà un tipus d'usuari marcat, en front del públic majoritari dels diccionaris generals.

4.5. Unitat lexicogràfica

La unitat de treball dels prototips analitzats és el lema. En aquest sentit els prototips no difereixen de la majoria de diccionaris convencionals, perquè opten per un tipus d'unitat lexicogràfica abstracta, de tipus utilitari, que recull sota una única forma ocurrences reals de la llengua amb significats i comportaments sintàctics diferents. Els lemes, que en el cas del *DEC* són denominats vocables, pertanyen exclusivament a l'àmbit de la lexicografia semasiològica i són unitats de treball que pertonen organitzar el material des del punt de vista formal.

Si bé la forma bàsica de la nomenclatura és el lema, els prototips existents inclouen també altres classes d'unitats lèxiques com a subentrades, o com a formes relacionades amb el lema de l'entrada. Com en els diccionaris convencionals, les formes relacionades amb un lema sempre coincideixen amb mots simples o amb unitats superiors al mot: mots compostos, sintagmes travats, sintagmes d'alta freqüència o concurrències (*angl.* 'collocations'), locucions o frases fetes.

Un dels aspectes més interessants dels prototips generals, com el *DEC* i el *UBDCP*, és la explicitació de les relacions de cada lema amb unitats lèxiques, gràficament simples, però

formades per derivació. Això resulta de l'assumpció del prototip com un producte lexicogràfic que reculli totes les classes de relacions lèxiques que els parlants intueixen a partir de qualsevol tipus d'unitat. Aquest element acosta els prototips a l'aparença dels diccionaris analògics, però els supera en el sentit que també inclouen relacions de tipus semàntic.

Si prenem en consideració la funció descriptiva dels prototips de diccionari, podem preveure que la màxima expressió d'un prototip general hauria de contenir tota mena d'unitats lèxiques. Per això, al marge dels lemes i de les unitats lèxiques d'extensió igual o superior al mot, els prototips haurien de poder incloure com a unitats lèxiques les unitats més petites que intervenen en el procés de creació lèxica: lexemes, arrels, formes lèxiques de base, afixos, formants cultes, etc. Encara que, ara per ara, els únics prototips que inclouen aquesta mena d'entrades són els diccionaris computacionals, connectats a analitzadors morfològics, no hi ha cap motiu perquè la resta dels prototips parcials o globals no les incorporin.

De la mateixa manera, com que els prototips de diccionaris també poden observar una orientació de tipus onomasiològic, sembla lògic pensar que seria possible concebre prototips amb altres menes d'entrades, com per exemple unitats de representació del coneixement expressades mitjançant estructures formals o ideogrames.

4.6. Ordenació de la nomenclatura

D'acord amb la seva orientació semasiològica, els prototips consultats ordenen la seva nomenclatura de lemes de forma alfabètica. Tot i amb això, sembla que aquesta mena d'ordenació és preferible per a prototips acabats, o bé per a projectes de dimensions reduïdes, com en els prototips de verbs *DSSVF*, *ESAV* i *PDAVC*.

Els casos de construcció complexa i no acabada, com el *DEC*, en què els materials es van publicant a mida que progressen els treballs de descripció el lèxic, necessiten replantejar-se l'ordenació de la nomenclatura. En el primer volum del *DEC* (1984) el primer lliurament de la nomenclatura està ordenat alfabèticament, però no presenta cohesió interna. En el segon (1988) i tercer (1993) volums, la nomenclatura parcial està agrupada per camps semàntics i, dins de cadascun d'aquests apartats, s'ordena alfabèticament.

És previsible que els prototips puguin ordenar-se a partir de criteris diversos, d'acord amb altres aspectes de la seva caracterització, com la forma de les entrades, l'orientació lexicogràfica o el tipus d'informació que conté, de manera que l'ordenació de la nomenclatura no aportaria elements distintius per a la identificació dels prototips. Com, per exemple, en el cas dels prototips de diccionaris computacionals, en què els sistemes d'ordenació no són rellevants, però que, en canvi, poden oferir sistemes múltiples de relació entre les unitats.

4.7. Abast informatiu dels prototips

Hem indicat abans que els prototips poden ser generals, quan pretenen reflectir una

descripció completa del lèxic d'una llengua, o parcials, quan recullen només algun o alguns aspectes informatius relacionats amb el lèxic, o amb una part del lèxic, d'una llengua.

D'entre els analitzats, el *DEC* és el producte que recull més apartats informatius i el *PDAVC* és el que té l'abast informatiu més reduït, només codifica un tipus d'informació lèxica.

Les informacions que inclou el *DEC* són de tipus semàntic (definicions i restriccions) i de tipus sintàctic (règim, subcategoritzacions categorials, combinacions, fraseologia, etc.). La informació semàntica configura l'aspecte nuclear del *DEC*, per la qual cosa qualsevol element del text hi aporta informació d'aquest tipus: des del resum de lexemes de l'entrada, l'organització interna de l'article, les definicions, els exemples relacionats amb les combinacions i l'apartat de les funcions lèxiques. Els esquemes de règim expliciten la selecció categorial de cada argument, indiquen les preposicions que intervenen i preveuen les combinacions o estructures possibles. Darrera de l'entrada principal s'indica la categoria lèxica corresponent i, al costat, s'hi entren algunes anotacions sobre restriccions en la variació sintàctica, com la manca de passiva, la impossibilitat de tenir una variant recíproca, la limitació de formes de passiva a la forma pronominal, etc. A part de la definició i de l'esquema de règim, hi ha dos seccions més en l'article de cada diccionari: l'apartat de les funcions lèxiques i el dels exemples. Les funcions lèxiques aporten informació sobre els sinònims, les formes derivades, els adjunts que poden acompanyar una forma lèxica, els sentits figurats i els valoratius. En l'apartat de funcions lèxiques també s'inclou qualsevol altre aspecte que faci referència a les possibilitats combinatòries del lexema en qüestió; estructures sintagmàtiques freqüents que, en lingüística de corpus, s'anomenen concurrències ("collocations"). Els exemples que incorpora el *DEC* corresponen a citacions literàries (amb el nom de l'autor, però sense la referència completa) i a exemples construïts *ad hoc* o sense referència.

El *PDAVC* és un prototip d'abast parcial perquè només incorpora una informació lèxica referida als verbs: la descripció de les estructures argumentals relacionades amb cada lema verbal. L'estructura argumental és un nivell de representació del lèxic que permet preveure quina projecció sintàctica tindran els arguments lògics relacionats amb cada verb. Amb una gramàtica de base d'orientació lexicalista, el *PDAVC* relaciona, com a mínim, una estructura argumental bàsica amb cada lema, a partir de la qual podem predir altres estructures argumentals secundàries, per l'aplicació de regles lèxiques que modifiquen l'estructura bàsica. Així, en aquest prototip, podem expressar, per exemple, el fet que alguns verbs transitius puguin disposar d'una variant passiva i que, en canvi, d'altres no ho puguin fer. Podem establir criteris d'ordenació de variants sintàctiques, fent referència a les estructures argumentals bàsiques i secundàries. I, en síntesi, ens permet descriure el comportament sintàctic de cada variant, amb prou detall com per proposar una revisió de les codificacions gramaticals dels diccionaris convencionals (Lorente 1994, 1995). Però, de tota manera, per donar compte completament del comportament sintàctic d'un verb en determinats contextos, cal analitzar altres nivells de descripció a més de l'estructura argumental; d'aquí el caràcter parcial del prototipus. El *PDAVC* relaciona cada estructura argumental amb dos o tres exemples reals, extrets de les ocurrències localitzades a la *Base de dades textual de la llengua catalana*, constituïda a partir del *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans.

4.8. Representació de les dades

El caràcter científic dels prototips (funció descriptiva i assumpció de model teòric) i la manca d'especificació d'un tipus d'usuari, i de les seves necessitats, fan que la representació de les dades dins de cada article s'allunyi de les redaccions amables i opti, generalment, per mecanismes més formals i sistemàtics.

Els prototips que contenen definicions, com el *DEC* o el *DSSVF*, prefereixen utilitzar esquemes simbòlics amb una mínima redacció, que s'aparten absolutament de les convencions que, sobre la definició, té la lexicografia convencional. El *DSSVF* utilitza sinònims o parafrasis molt simples per orientar en la lectura de la definició formal.

La informació gramatical es vehicula, preferentment, mitjançant un sistema de codificació, com fan els diccionaris convencionals. La diferència rau, però, en el tipus de codificació, més formal i més variada en els prototips i que reflecteix sovint el model gramatical de base i els seus mecanismes de representació. Per exemple, el *PDAVC* codifica la informació sobre l'estructura argumental mitjançant un sistema de combinació numèrica, senzill d'interpretar si l'usuari domina l'aparell teòric que hi ha darrera. El mateix passa amb l'esquema de règim del *DEC*, construït a manera de taula gràfica plena de símbols.

Un dels avantatges descriptius dels darrers models de prototips, com el del *PDAVC*, és la consideració de la modularitat en la representació de les dades, coherent amb els pressupòsits teòrics dels models gramaticals de base. Consisteix en l'estructuració de les informacions lèxiques d'acord amb una organització teòrica autònoma que afavoreixi la descripció de cada nivell i l'explicació de les relacions entres els diversos nivells de representació.

A continuació, reproduïm un esquema de representació de la informació gramatical del *DEC* (1) i un article resumit del *PDAVC* (2), per il·lustrar les descripcions anteriors. Per a la interpretació dels codis, remetem al lector als pròlegs d'aquests diccionaris.

- (1) **ÉTONNER**
2. *Z étonne X par Y*

Régime

¡Error! Marcador no definido.	1 = Z	2 = X
3 = Y		
1. N	1. N obligatoire	1. <i>par</i> N 2. <i>avec</i> N

C₁ + C₂ : *Il étonne tout le monde*
C₁ + C₂ + C₃: *Il étonne la foule par ses acrobaties. Elle l'étonne toujours avec ses paroles*

(2) **abatre 013**

¡Error! Marcador no definido.121/0108

Hèrcules, adonant-se que el drac que guardava les taronges d'or anava a atacar-lo, l'abat sota els seus peus (251/19,17,15/1958)

211/(0108) REFL

Amb les dents llargues i blanques, s'abaten damunt els cossos dels caiguts, dels qui elles promouen el sacrifici, i els xuclen la sang (1/43,13,2/1984)

212/08 PASS

Quant a les seves conductes tràfiques, cal esmentar que en un cirerer de Matadepera foren abatuts 53 exemplars en no gaires dies (950/82,30,3/1981)

121/0208

en canvi, les canyes creixen ràpidament, però a la tardor el vent les abat i no se'n parla més (272/61,4,3/1951)

212/08 PASS

L'home que no permet que el seu esperit sigui abatut ni transtornat per la sequetat ni la impotència (823/173,13,2/1959)

212/08 INCO/RF

Vaig a dedicar unes breus paraules, a parlar-vos del tercer dels terribles flagells que s'abaten damunt de la humanitat (418/214,19,6/1937)

5. DEFINICIÓ BÀSICA DE PROTOTIP DE DICCIONARI

A la vista dels paràmetres descrits en els apartats anteriors, que permeten caracteritzar qualsevol producte lexicogràfic des de la base, i al marge d'altres elements que poden derivar-se directament del disseny definitiu de la macroestructura i de la microestructura, els prototips de diccionaris es caracteritzen bàsicament pels següents aspectes:

- a. Funció bàsica: descriptiva
Funció complementària: prototípica
Funció marcada: qualsevol
- b. Orientació: semasiològica o onomasiològica
- c. Constructe teòric de base: Gramàtica formal o teoria semàntica
- d. Usuari: especialista en llengua, lexicògraf
- e. Unitat lexicogràfica: qualsevol
- f. Ordenació de la nomenclatura: qualsevol
- g. Abast informatiu: general o parcial
- h. Representació de les dades: esquemàtica, codificada formalment, modular i relacional

Com podem observar, hi ha una sèrie d'ítems oberts que no condicionen l'aparença del prototip i, en canvi, n'hi ha que són indispensables per a identificar-lo. La selecció del tipus d'unitat de base per a l'entrada, l'ordenació de la nomenclatura, l'orientació lexicogràfica o l'abast informatiu global del prototip són aspectes variables que depenen bàsicament de les decisions concretes que es prenguin des dels altres ítems.

Per tant, allò que determina la caracterització d'aquests productes són les decisions al voltant de la funció o les funcions del prototip, la teoria lingüística que serveix de fonament, el sistema de representació de les dades i la tipificació dels usuaris que l'han d'utilitzar.

Així, podem considerar que un prototip de diccionari és un producte lexicogràfic adreçat a lingüistes i a lexicògrafs, la funció bàsica del qual és la descripció del lèxic d'una llengua, per a la qual cosa es proveeix d'un constructe teòric existent, que pot consistir en una gramàtica formal o bé en un conjunt de pressupòsits d'una determinada teoria lingüística sobre el lèxic, que condiciona una determinada representació de les dades, i que té com a funció complementària proporcionar al panorama lexicogràfic un patró per a la constitució d'altres diccionaris comercialitzables nous.

6. CRITERIS PER A LA CLASSIFICACIÓ DELS PROTOTIPS

En el marc de la metalexigrafia és freqüent l'interès per fer taxonomia dels productes lexicogràfics. La diversitat de continguts i d'objectius que presenten fa que els teòrics de la lexicografia intentin ordenar-los dins de categories o classes per controlar els aspectes que els fan millorables, d'una banda, i per copsar els buits possibles en un panorama general de

la lexicografia, de l'altra.

Qualsevol pretensió d'ordenació històrica dels prototips existents, encara molt minoritaris, resultaria deficient, per la poca varietat d'aquests productes. Però, si fem un intent de classificació genètica que es projecti sobre les possibilitats que presenten aquests nous productes lexicogràfics, el resultat ens donaria una imatge ordenada dels tipus possibles.

Els paràmetres d'aquesta mena de classificació no s'exclouen uns als altres. Uns es refereixen a les característiques esmentades que permeten identificar-los com a prototips i la resta es correspon amb els altres ítems de descripció de qualsevol obra lexicogràfica. A més del criteri d'abast i objectius, que ja ens ha permès fer una primera aproximació a les classificacions dels prototips en el tercer apartat d'aquest article, hem organitzat les possibles variables de classificació en els blocs següents:

1r. *Abast i objectius*. Com ja hem pogut observar en l'apartat 3, els prototips poden agrupar-se per l'abast, segons la pretensió d'exhaustivitat o el caràcter selectiu que presentin, i pels objectius lingüístics i/o lexicogràfics.

2n. *Teoria i formalització*. Si prenem en consideració la definició de prototip que hem donat en l'apartat anterior, els prototips poden classificar-se pel tipus de model lingüístic que els empara i pel grau de formalització de les informacions incloses.

3r. *Funcions específiques*. Com que, al marge de les funcions descriptiva i prototípica, la constitució d'un prototip de diccionari pot incloure entre els seus objectius una altra funció lexicogràfica significativa, els prototips poden classificar-se segons la funció lexicogràfica marcada, distinta de la bàsica (prototips didàctics, prescriptius, correctius o no marcats).

4t. *Macroestructura i microestructura*. Hem vist que hi ha una sèrie de decisions que no condicionen el caràcter de prototip, però que permeten distingir un prototip d'un altre. Així, podem ordenar els prototips segons la selecció de la nomenclatura, la unitat lèxica de tractament, el nombre i la classe d'informacions incloses en la microestructura, l'ordenació de les entrades i a partir de la noció d'orientació lexicogràfica.

5è. *Fonts lexicogràfiques*. Hi ha un darrer aspecte que pot delimitar classes de prototips i és extern a l'estructura del diccionari: la font o fonts de referència. Actualment, els diccionaris acostumen a construir-se a partir de les informacions textuais fornides per corpus lingüístics, que aporten grans quantitats d'informació referida a l'ús real de la llengua. Però, aquest recurs de construcció lexicogràfica encara no és sistemàtic i, tot i amb això, els corpus lingüístics no són homogenis, n'hi ha de moltes menes. Les diferències poden afectar directament la selecció de la nomenclatura i dels seus contextos, perquè al costat de corpus molt voluminosos (50 milions de paraules) n'hi ha de més reduïts (10 milions), o perquè hi ha corpus de llengua oral i escrita amb pretensions de representativitat global davant de corpus només formats amb textos escrits literaris seleccionats (tresors).

Si deixem de banda els aspectes estructurals i les fonts, els prototips que hem triat en aquest article quedarien caracteritzats, a partir dels tres primers criteris, de la següent manera:

DEC Abast exhaustiu

Objectius lingüístics
Model teòric "Significat-Text"
Formalisme: Codificació simbòlica
No marcat per la funció (descriptiu i prototípic)

DSSVF Abast parcial

Objectius lingüístic i lexicogràfic
Model teòric estructural
Formalisme: Codificació simbòlica
No marcat per la funció (descriptiu i prototípic)

ESAV

Abast parcial
Objectius lingüístic i lexicogràfic
Model teòric dels primitius semàntics
Formalisme: Codificació simbòlica
No marcat per la funció (descriptiu i prototípic)

PDAVC

Abast parcial
Objectius lingüístic i lexicogràfic
Model teòric Gramàtica Lèxico-Funcional
Formalisme: Codificació simbòlica
No marcat per la funció (descriptiu i prototípic)

UBDCP

Abast exhaustiu
Objectius lingüístic i lexicogràfic
Model teòric estructural
Formalisme: Codificació simbòlica
No marcat per la funció (descriptiu i prototípic)

7. CONCLUSIONS

La nova lexicografia teòrica està formada pel que hem anomenat el conjunt de prototips de diccionaris, que són productes lexicogràfics que tenen en comú diversos elements que permeten identificar-los com a membres d'una classe de diccionaris.

A banda dels aspectes de la macroestructura i de la microestructura que comparteixen amb la resta d'obres lexicogràfiques, els prototips es caracteritzen pels seus objectius, per les funcions bàsiques que aconsegueixen i, fonamentalment, per tractar-se d'aplicacions de teories i formalismes de la lingüística. D'aquí que rebin els atributs de teòrics, formals i descriptius.

En aquest sentit, podem considerar que l'aparició dels prototips ha suposat per a la lingüística que els investigadors disposin de noves eines per avançar en la descripció del lèxic d'una llengua i per establir les bases de noves explicacions sobre el funcionament del component lèxic de la gramàtica. En l'àmbit particular de la lingüística computacional, el desenvolupament de prototipus exhaustius i formalitzats pot incrementar la producció de

diccionaris computacionals, sense gaires canvis, si els prototips estan construïts amb mecanismes aptes per a la implementació.

Per altra banda, els prototips poden arribar a exercir, i de fet exerceixen, un triple protagonisme en el marc de la lexicografia. Primer, perquè, en una disciplina aplicada com aquesta, els prototips concentren l'activitat en recerca teòrica. Segon, perquè la lexicografia pràctica s'enriqueix amb noves propostes de productes i de metodologies. Tercer, perquè l'anàlisi metalexigràfic d'aquests productes ha suposat la identificació i la caracterització de la classe de prototips, des de la diversitat inicial, cosa que a més ha permès revisar alguns dels paràmetres generals d'anàlisi i avaluació dels diccionaris, com la funció lexicogràfica, incloure nous tipus d'usuaris i considerar noves tipologies lexicogràfiques.

MERCÈ LORENTE CASAFONT
Institut Universitari de Lingüística Aplicada
Universitat Pompeu Fabra

BIBLIOGRAFIA

- ATKINS, B.T.S. (1991), "Theoretical Lexicography and Its Relation to Dictionary-making", *Dictionaries*, 14, pp. 4-43.
- ATKINS, B.T.S.; LEVIN, B. (1995), "Building on a corpus: A linguistic and lexicographical look at some near-synonyms", *International Journal of Lexicography*, 8:2, pp. 85-114.
- CABRÉ, M. T. (dir.) (1995), *[DIDAC] DIDAC Diccionari de català*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- CABRÉ, M. T.; LORENTE, M. (1991), *Els diccionaris catalans I: de 1940 a 1988*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Lexis 1.
- CABRÉ, M. T.; LORENTE, M. (1995), *Els diccionaris catalans II: de 1988 a 1995* (en preparació)
- [COBUILD] Collins COBUILD English Language Dictionary* (1987), London, Collins, 5a. ed., 1992.
- LEVIN, B. (1991), "Building a Lexicon: The Contribution of Linguistics", *International Journal of Lexicography*, 4:3, pp. 205-226.
- LEWICKA, H.; BOGACKI, K. (dirs.) (1983), *[DSSVF] Dictionnaire sémantique et syntaxique des verbes français*, Warszawa, Państwone Wydawnictwo Naukowe.
- LORENTE, M. (1994), *Aspectes de lexicografia: Representació i interpretació gramaticals*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona.
- LORENTE, M. (1995), "Una proposta de classificació dels verbs catalans", in *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit III*, Barcelona, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona - Publicacions de l'Abadia de Montserrat (en premsa).
- MEL'_UK, I. (dir.) (1984), *[DEC1] Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain. Recherches lexico-sémantiques I*, Montréal, Les Presses de l'Université de Montréal.
- MEL'_UK, I. (dir.) (1988), *[DEC2] Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain. Recherches lexico-sémantiques II*, Montréal, Les Presses de l'Université de Montréal.
- REY-DEBOVE, J. (1971), *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*, Paris, Mouton.
- SWANEPOEL, P. (1990), "Linguistic motivation and its lexicographical application", in

EURALEX'90 Proceedings. Actas del IV Congreso Internacional, Barcelona, Bibliograf, 1992, pp. 291-314.

SWANEPOEL, P. (1994), "Problems, Theories and Methodologies in Current Lexicographic Semantic Research", in MARTIN, W. ET AL. (eds.), *EURALEX 1994 Proceedings. Papers submitted to the 6th EURALEX International Congress on Lexicography*, Amsterdam.

_WIDZI_SKI, M.; SZPAKOWICZ, S. (1993), "Non-Typical Linguistic Phenomena in the Universal Basic Dictionary of Contemporary Polish", *International Journal of Lexicography*, 6(4), pp. 223-251

_WIDZI_SKI, M.; SZPAKOWICZ, S. (1994), "Sentence Schemata for the Universal Basic Dictionary of Contemporary Polish", *International Journal of Lexicography*, 7(1), pp. 1-30

WIERZBICKA, A. (1985), *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann Arbor, Karoma Publishers.

WIERZBICKA, A. (1987), *[ESAV] English Speech Act Verbs. A semantic dictionary*. Sidney, Academic Press Australia.